

Francisco Pérez Verdú

L'espia que vingué de Monòver

Francisco Pérez Verdú (Monòver, 1910), advocat. La guerra civil el va involucrar en una espiral d'esdeveniments sensacionals, els quals descriu en un llibre encara inèdit que té per escenari una València hipertensa que va ser capital d'Espanya i teatre d'operacions de l'espionatge.

On comença la seua peripècia, senyor Pérez Verdú?

—A Monòver, a casa d'una família burgesa liberal. El meu pare era alcalde canalejista i jo era republicà, d'Alianza Republicana. Després em vaig fer de Lerroux, però quan vaig veure la seua *debacle* em vaig dedicar a preparar oposicions a notaria. Aleshores no es podien firmar les oposicions fins els vint-i-cinc anys, i com que jo no els tenia i damunt m'havia afanyat a acabar la carrera per tal que en els cartells dels mítings em posaren "el joven abogado republicano", em vaig traslladar a València a casa del germà de mon pare, que era notari de Carcaixent, a fi d'ajudar-lo i preparar-me-les. Vaig fer els anys en novembre del 35 i de seguida vaig firmar les primeres oposicions que van eixir, en el col·legi notarial de Burgos per a setembre del 36. I allí deuen estar encara els papers.

—¿On el va sorprendre la guerra?

—A València, sense cap documentació i en casa d'un notari, que sempre han estat blanc dels àcrates.

—¿Es pot ser neutral en una guerra civil?

—No, però quan se sent de prop el problema de la persecució, de la por, de la crueltat, forçosament ha de ser un neutral, perquè encara que un pertany a la humanitat i aquesta és sempre bel·ligerant, s'ha de tenir la capacitat d'estar al costat de la humanitat en un pla neutral.

—Es un complicat exercici, ¿no?

—Sí, i pessimista. El llibre té coses molt pessimistes. L'he titulat *Cuando Valencia fue capital de Espana*, i l'he començat amb una cita de Rubén Darío, del poema San Francisco de Asís: "En el hombre existe mala levadura". No he volgut fer un llibre d'història, sinó un llibre d'anècdotes personals, anar del particular a l'universal, que és un vell esquema filosòfic.

—¿El van mobilitzar?

—No, jo ho passava bastant bé durant

els primers mesos amb els amics, però un dia torne a casa i el porter em diu que no pujara perquè havien vingut uns individus de la FAI i s'havien endut els meus oncles detinguts. Era la nit de Nadal. I dalt havien quedat dos anarquistes amb mon pare, que ja era un home d'edat i que vivia amb nosaltres perquè els del Front Popular de Monòver m'havien aconsellat que me'l portara a València, ja que ells no podien respondre dels exaltats. Després de tota la nit tancat amb els anarquistes, mon pare va poder aconseguir que el deixaren parlar amb el ministre de Propaganda Carlos Esplà, germà del cèlebre músic, el qual havia estat secretari de Blasco Ibáñez, a qui mon pare havia conegut durant la seua joventut.

—¿I els van alliberar?

—Va venir la policia i es va endur detinguts els dos sentinelles de mon pare. La FAI no volia soltar els meus oncles fins que la policia no soltara els dos anarquistes detinguts. Finalment, es va arribar a un pacte entre les autoritats i la FAI per tal que no s'efectuaren més detencions i van alliberar els meus oncles. Van dir que havia estat un error i vam acabar molt amics els anarquistes i jo. Després d'allò, van voler que jo fóra el seu advocat. Tenien molts detinguts i necessitaven un home lliure, que no fóra de cap partit. Van fer una assemblea i em van nomenar secretari de la secció jurídica del sindicat de professionals liberals de la CNT.

—¿En què consistia el seu treball?

—Era el cap del sindicat. Per exemple, em telefonaven els de tribunals per tal que donara noms per a designar fiscals i jutges. I jo triava. Després, vam fundar una assessoria jurídica gratuïta per a obrers, i defensàvem gent d'esquerra i dreta, a tots, davant els tribunals.

—¿El tenien en nòmina?

—Els vaig dir que no volia ser advocat de la CNT amb sou, i em van dir que em pagarien cada cas.

—Aproximadament, ¿quant li reportava un cas?

—El que més em va reportar va ser un en què em van donar dos mil pessetes, per defensar al cap del POUM. Havien dissolt el partit totalment i matat Andreu Nin, que és llàstima que no s'haja publicat encara el meu llibre perquè tot el que se'n conta ara jo ja ho explicava.

—¿Eren casos molt complicats?

—Alguns eren d'una transcendència extraordinària. Un dia em van avisar que hi havia tres anarquistes alemanys, del grup DAS, detinguts en la presó de Santa Úrsula, on estaven tots els detinguts de la GPU, que era la policia política russa. Durant el trist govern de Galarza el ministeri de Governació va tirar mà dels russos i els va donar el convent de Santa Úrsula, al costat de les torres de Quart, on no intervenia cap autoritat espanyola. La GPU també havia confiscat l'antiga Patronal, al costat mateix del Banc de València, que ara és un edifici bancari. Allí tenien les oficines i van actuar fins el govern Negrín, en què Zugazagoitia va ser ministre de Governació i va posar fi la vergonya dels russos. Zugazagoitia va crear una policia política espanyola amb el nom de Departamento Especial de Información del Estado, una espècie d'Intelligent Service contra l'espionatge i l'alta traïció, el qual va servir perquè no s'afusellara la gent sense formació de causa.

—¿Què passava amb els anarquistes alemanys?

—Vaig anar a investigar de qui depenia i em van aconsellar que ho deixara córrer, però com a advocat no podia inhibir-me. Em van presentar al cap del Departamento Especial de Información del Estado, Antonio Ordóñez, un advocat socialista jove. Ordóñez em va donar plens poders per a investigar la situació dels anarquistes, i després de localitzar-los em van contar la següent i sorprenent cosa. Estaven ací pels comunistes. En un camp de concentració

nazi, pròxim a Holanda, els comunistes els van proposar venir a Espanya a combatre al front, però els van dur directament a Santa Úrsula detinguts.

—*¿Els comunistes tenien patent de cors?*

—La persecució als comunistes a Alemanya en aquell moment és molt suau. En aquell camp de concentració en concret els comunistes entraven i eixien, mentre que els anarquistes es quedaven. Segons la declaració de l'anarquista detingut, Hitler els volia afusellar, però per a evitar-se problemes internacionals, els lliurava als comunistes i els comunistes els portaven a València per a eliminar-los. I van identificar el cèlebre Orlov, que estava allí de cap, com a Sheyer, que era qui els havia tret del camp de concentració.

—*¿Com s'explica això?*

—Segons ells, la GPU i la Gestapo estaven en perfecta harmonia i en completa col·laboració, cosa que significava que teníem la guerra totalment perduda. Vaig agafar els anarquistes, els vaig ficar en un despatx i vaig cridar el tal Sheyer, que ací era conegut per Jorge. I efectivament. Hi havia un pacte entre Hitler i Stalin, que després en el 39 es va manifestar obertament.

—*¿Vostè va informar als seus superiors dels fets?*

—És clar. A Negrín directament. Aquesta és la causa de l'evolució de Negrín. Sabia que la guerra estava perduda i el que va fer és prolongar-la el temps necessari per a aconseguir un acord entre Rússia i Alemanya perquè no hi haguera repressàlies. Però el van enganyar.

—*¿Quin va ser el desenllaç dels anarquistes?*

—Per a evitar-nos problemes amb els russos, els vam expulsar del país i els vam fer entrar per un altre lloc controlat per la CNT amb documentació falsa. I van poder anar al front. Quan va estar tancat el cas vaig anar a donar les gràcies a Ordóñez en nom de la CNT i ell em va dir que no me n'anava d'allí, que em quedava amb ells. La meua missió seria revisar tots els expedients de la gent que quedava tancada en Santa Úrsula.

—*¿I va deixar la CNT?*

—Ho vaig consultar amb ells i em van dir que acceptara, que, ja que no tenien ministres en el govern, tindrien una persona fidel en els serveis d'informació. I un per un em vaig revisar tots els expedients.

—*¿Hi havia autèntics espies en Santa Úrsula?*

—Sí, però de molt poca escala.

—*¿Vostè va realitzar contraespionatge?*

—Hmm, bé... sí, se'n va fer, però jo estava en el despatx. Veia passar els papers. Ho estudiava tot. Però jo era... un assessor.

—*Relate'm algun cas, per favor.*

—El de l'agregat comercial. Estava en Praga i era casat amb la germana d'un falangista. La guerra havia sorprès la nòvia

VERÓNICA MORRO

“Hitler i Stalin ja estaven en perfecta harmonia i en completa col·laboració a València dos anys abans de saber-se el seu pacte.”

ací i es va casar per poders i se'n va anar a Praga. Al costat de Praga hi havia un castell en el qual estaven internats alguns dels refugiats espanyols que havien fugit a través de l'ambaixada txeca. I algú va filtrar que la senyora de l'agregat comercial de l'ambaixada espanyola es veia amb els refugiats i els feia de correu. Aleshores, com que l'ambaixada no tenia mitjans, van acudir a la GPU i l'ambaixada russa els va fa-

VERÓNICA MORRO

“Es passava molta informació d'un costat a l'altre, impunement i molt intel·ligentment.”

cilitar uns agents per a formar el sistema de vigilància. Van introduir un individu en l'ambaixada que s'encarregava de registrar tots els papers, i un dia, netejant la jaqueta de l'agregat comercial, va trobar una fórmula química en un paper amb la capçalera tallada. Un dels ingredients era tintura de ratània, que s'utilitza en medicina. Van

enviar la fórmula a Rússia per a sotmetre-la a un examen químic i arriben a la conclusió que és una tinta simpàtica. Aleshores, molt secretament, inviten l'agregat a venir a Espanya amb el pretext d'una qüestió diplomàtica. I Ordóñez em va donar el cas, ja que els russos volien afusellar-lo sense formació de causa. Em van ordenar que tractara el cas amb guant blanc, encara que fóra necessari afusellar-lo, perquè era un diplomàtic. El vaig citar i va resultar ser germà d'un amic meu que era del cos jurídic de l'exèrcit republicà. Vam començar a parlar i, molt intel·ligent, em va dir que li comunicara l'objecte d'aquell acarament. Vaig traure la fórmula i li vaig explicar que els russos pensaven que era una tinta simpàtica. Es va posar a riure i em va contar que un dia en Praga va anar a un cabaret en companyia d'un altre matrimoni, el de l'agregat de premsa que era germà d'Álvarez del Vayo. I hi ha un moment en què la dona de l'agregat de premsa el va traure a ballar i ell li va dir que no podia perquè tenia uns ulls de poll terribles, i Álvarez del Vayo va exclamar que n'havia tingut i que se li n'havien anat de seguida, que se sabia la fórmula de memòria. Va agafar una papereta del compte li va llevar la part de dalt i li va escriure la fórmula. I tot això va provocar uns informes terribles.

—*¿Hi havia molt d'espionatge en aquella època a València?*

—Bastant. Relatiu a informes sobretot.

—*¿Es passava molta informació d'un costat a l'altre?*

—Sí, impunement i molt intel·ligentment a més. Jo ho vaig descobrir després de la guerra. Els governs civils intercanviaven converses entre ells i tenien unes claus d'identificació. El ministeri de la Governació les va prohibir perquè podien ser sentides per l'enemic. Al Govern Civil de València hi havia un individu que parlava amb una clau falsa, atribuïa, per exemple, la de Badajoz a la de Lleida i després demanava perdó per l'equivocació que havia fet a propòsit: i aquesta era la clau que tenia amb els nacionals.

—*¿Espionatge estranger no n'hi havia?*

—Hi havia el cas d'un anglès, Eric Edward Dutt, que havia inventat un sistema nou d'electrocutar reixats. Havia anat a proposar-li'l a Indalecio Prieto, però en el registre que se li va fer a l'hotel Metropol li van descobrir unes factures d'un hotel de Burgos. Conclusió: és un espia.

—*¿I ho era?*

—Va declarar que era un viatjant comercial que havia anat a vendre als nacionals i després havia vingut al nostre sector. Or-

dónez sospitava que era de l'Intelligent Service i em va enviar a la Batlia, que estava habilitada per a la detenció de gent cèlebre, que és on estava Edward Dutt. Arribe i em rep en una saleta i em dona un whisky estupend i em diu que és l'hereu d'un marahà en l'Índia, que ha mort el seu oncle i que vol anar a fer-se càrrec de la hisenda. Jo tenia notícia que el cònsul anglès el visitava, però ell ho negava i el seu cas em feia molt mala impressió. Però no hi havia càrrecs i l'alliberaren. Bastants anys després va aparèixer el llibre *El retorno de los brujos*, i en l'apartat de precursors de la bomba atòmica deia que l'individu més buscat per agents estrangers era Erik Edward Dutt, d'origen hindú, el qual havia robat el secret dels primers treballs de la bomba atòmica. Em vaig quedar blanc. I encara tinc dubtes si en aquell escenari d'assajos que era Espanya no es va realitzar alguna provatura en aquest sentit.

—¿No va tenir més notícies de l'individu?

—En el mateix llibre s'afirma que va ser afusellat pel contraespionatge francès en el nord d'Àfrica. Per col·laboracionista.

—¿Vostè no va arribar a intervenir en l'exèrcit?

—Sí. Un gran advocat de València, Vicent Alfaro Moreno, que era molt amic meu i que havia estat alcalde, em va dir que a pesar de tota la documentació que havia acumulat en el meu treball, si m'agafaven em considerarien un desertor. Aleshores, com que ell era assessor jurídic de l'exèrcit en maniobra, em va demanar que anara amb ell a ajudar-lo. Vam intervenir en molts casos patètics de penes de mort.

—¿Com era don Vicent Alfaro?

—Vicent Alfaro no va consentir mai vestir-se de militar. Era impertorbable i va salvar molta gent de la mort. Una nit vam haver d'anar a les Coves de Vinromà, al front, on havien d'afusellar un comandant de les milícies per haver abandonat la posició. I l'havia abandonada per la pressió de l'enemic, ja que estaven a punt de morir tots. El general volia un desenllaç ràpid i exemplar. Vam estar en un despatx de l'ajuntament amb el comandant i vam veure que era un obrer de la construcció que a dures penes sabia firmar. Alfaro va dir que a qui havien d'afusellar era a qui l'havia anomenat comandant i que dissentia del general, però que, com deia al final de l'informe, "vuecencia, no obstante, resolve-

rá". El general, bastant irritat, va dir que un militar de carrera no podia anar contra l'informe del seu assessor, i per tant destituïa l'assessor i faria que li n'enviaren un altre que no fóra republicà. Alfaro tenia un cor enorme. En una altra ocasió em va fer cremar els informes de dos soldats que havien desertat. Em va preguntar l'edat dels soldats i li vaig dir que divuit, i em va dir que ell en tenia cinquanta i tampoc sabia per què es feia aquella guerra.

—Després el van condemnar a mort.

—Sí. Va estar condemnat durant molts anys, i no el van matar gràcies al seu germà, el pare de l'escultor, que era molt amic de Federico García Sanchiz.

—¿I vostè com va salvar la pell?

—Això és molt complicat. I no s'ho creu ningú. En aquell temps hi havia un sacerdot a València d'un orde religiós que ja re-

cit i em va dir que no volia tenir detinguts. Em vaig quedar amb el dubte, però com que en aquells moments la guerra estava totalment decidida, sense investigar massa ni fer cap recurs les van soltar. I em vaig fer amic seu. Sense saber qui era.

—¿I qui era?

—L'enllaç d'espionatge que tenia Franco en la zona nacional. Tenia un ofici firmat pel general Aranda per tal que s'encarregara de la capitania general abans que arribaren les forces d'ocupació. Però això ho vaig saber molt de temps després.

—¿Encara viu?

—No, va morir fa molts anys, però no vull donar el seu nom encara perquè podria organitzar molt de soroll, ja que després va fer coses que trencaven els esquemes de Falange. Va salvar molta gent. Al final de la guerra l'home se'm va revelar i

em va dir que jo havia fet moltes coses per salvar gent, i no solament de la meua, sinó també dels que no eren afectes a mi. Em va demanar que em quedara, però jo estava massa implicat perquè no em passara res. Em va dir que jo no sabia com venien de durs, que venien amb molta crueltat. I jo vaig considerar que era raó de més per anar-me'n, però ell va dir que tot el contrari. Que no podia abandonar tots els anarquistes i republicans perquè quedarien a la seua mercè i ningú no els podria defensar. Em va comminar a quedar-me per a salvar vides.

—¿I com ho va fer?

—Em va dir: tu no ets un advocat republicà ni un membre de la CNT ni un funcionari de la policia republicana més que en aparença. Tu en realitat eres un agent meu. Jo et vaig introduir allí, i com a prova aportarem tota la gent que hem salvat junts. Aleshores, em va dir, cometrem un fals jurament, perquè quan es tracta de salvar vides el jurament es pot alterar. I això vam fer. I vaig entrar en el Servicio de Información de la Policía Militar, a través del sacerdot. I em vaig quedar d'assessor particular del comandant del servei, que era capità de la Guàrdia Civil, el qual em va garantir que no firmaria cap informe que significara pena de mort, ja que ell matava en el front, no en la rereguarda. I vam poder salvar moltes vides. Aquesta és la història.

—És magnífica.

Quan érem capitans

Aquest advocat azorinià i azorinista, de la penya de Chicote, ha folrat la seua sensacional història amb un pròleg de José Prat i un epíleg de Ramon Serrano Suner, dos homes que van estar respectivament en el límit, en el govern que clausurava la República i en el que inaugurava la dictadura militar. Un sandvitx de tres gustos que pot donar per tancada una època terrible entre gent que es va jurar odi etern.

velaré en el seu dia en companyia del seu nom. Aquest home era molt conegut i anava a moltes cases a dir missa i administrar els sacraments. Era un home tolerat pel govern de la República. En certa ocasió, i amb motiu de demanar un indult per a tres anarquistes, vaig visitar el ministre de Justícia, Irujo, que era catòlic, el qual havia entaulat relacions amb aquest sacerdot per tal que es restablira el culte en les esglésies. I és clar, aquest home tenia una llibertat de moviments enorme. Vam entrar en contacte perquè em va telefonar interessant-se per alguns detinguts. Un dels casos en què m'havia demanat ajuda era el d'unes xiques que estaven tancades per espies. Les havien detingut a la serra de l'Espadà amb uns recipients d'oli en els quals hi havia signes d'haver contingut missatges per a l'altra zona. Em vaig posar en contacte amb el cap d'aquell cos de l'exèr-

Miquel Alberola